

PROJEKT KONFLIKTNÍ MÍSTA PAMĚTI

Výukový materiál

Život v severních Čechách před rokem 1989 Likvidace starého Mostu

antiukomplex

CÍLE

1. Dozvědět se o změnách krajiny českých zemí v období socialismu v letech 1948–1989.
2. Zamyslet se nad tématem vzpomínkové kultury: jak na změny v severních Čechách v období socialismu vzpomínají obyčejní lidé.
3. Zamyslet se nad tématem jazyka ideologie: jak komunistický režim oficiálně informoval o otázkách likvidace starého Mostu, přesunu děkanského chrámu.
4. Zamyslet se nad tématem historické kontinuity: schopnost porovnat město Most včera a dnes.

OBSAH LEKCE

- Proměny krajiny českých zemí v období socialismu po druhé světové válce do roku 1989, konkrétně oblast severních Čech.
- Likvidace starého Mostu a přesun děkanského chrámu kvůli těžbě uhlí, dobová perspektiva přesunu města a vzpomínky pamětníků.
- Srovnání současného města Most s původním městem v období do konce druhé světové války.

Anotace

Život v severních Čechách se před rokem 1989 netěšil zrovna nejlepší pověsti. Čtyři dekády trvající vláda komunistické strany nad tímto koutem bývalého Československa měla spíše negativní charakter a vynesla tento region na jedno z nejpřednějších míst v Evropě z hlediska zdevastovaného životního prostředí. Příčin neradostného stavu je hned několik. Poválečný odsun většiny německého obyvatelstva přerušil v tomto ohledu po staletí utvářenou kontinuitu. Je jistě pravda, že velké transfery původního obyvatelstva a vykořeněnost obyvatel českého pohraničí nemohou zcela upokojivě vysvětlit pozvolný úpadek regionu, nicméně hrají velmi důležitou roli.

Dalším významným aspektem, který ovlivňoval život v severních Čechách, byla hospodářská politika bývalého komunistického režimu, jež se v druhé polovině 40. let orientovala na rozvoj těžkého průmyslu, který byl náročný na spotřebu surovin, v severních Čechách hnědého uhlí. Na potřeby obyčejného člověka (přestože komunistická propaganda pravila pravý opak) a přírody nebyl brán ohled. Z těchto důvodů se dosavadní krajina severních Čech výrazně mění. Stoupající těžbě hnědého uhlí padly za obětí mnohé obce, ale i součásti živé přírody, jako byly řeky a jezera. Přestože komunistická

strana neustále zdůrazňovala význam severních Čech pro potřeby národního hospodářství, své obyvatelstvo na tomto území de facto odepsala. Zdejší neradostné životní podmínky se odrážely v nadprůměrném výskytu sociálně patologických jevů, špatném zdravotním stavu místního obyvatelstva apod.

Likvidace starého Mostu

Asi nejvýraznějším příkladem toho, jak se minulý režim choval k přírodě a lidským sídlům, je likvidace starého královského města Mostu. Samotné město bylo založeno v polovině třináctého století pod vrchem Hněvínem, který je dodnes dominantou dané lokality. Po roce 1253 se již Most připomíná jako královské město, které se nacházelo v blízkosti důležitých obchodních cest. Velkou proměnou město prošlo v 16. století, kdy zde vznikly významné stavby, například děkanský kostel Nanebevzetí Panny Marie, jenž v dalším vývoji města sehrál velmi důležitou roli. Město mělo tři náměstí, do poloviny 19. století bylo ohraničeno hradbami, které byly strženy, aby nebránily dalšímu rozvoji, který byl spojen s těžbou hnědého uhlí a překotným průmyslovým rozvojem v tomto období (zvláště od šedesátých let 19. století). Na konci druhé světové

války se začal výrazně proměňovat vzhled krajiny v pánevní části Mostecka. V okolí se postupně rozšiřovala těžba hnědého uhlí v povrchových dolech. Tento proces se stal osudným řadě hornických obcí, které byly likvidovány před postupující těžbou. Stejnému osudu bohužel neuniklo ani samotné město Most.

Jak vzpomínáme?

Most je město, které zmizelo z povrchu zemského, a to téměř se všemi svými architektonickými památkami. Ano, z města, které bylo založeno ve 13. století, byl přestěhován děkanský chrám (15. století), „přemístily“ se ostatky mrtvých (přenesení hřbitova) a v neposlední řadě bylo „přesunuto“ skoro dvacet tisíc obyvatel starého Mostu. Co si asi o asanaci starého města mysleli obyčejní lidé v situaci, kdy komunistický režim v období všeobecné cenzury nedával příliš prostoru pro autentické vyjádření vlastních názorů? Z počátku 60. let, kdy se prakticky rozhodlo o vyuhlení koridoru pod samotným městem a v jeho bezprostředním okolí, je možno zaznamenat poměrně věcné a kritické diskuse nad tématem, co vše by se mohlo či mělo ze starého města zachovat. V tomto období byl ideologický jazyk hovořící o likvidaci starého Mostu věcnější (alespoň ohledně technických parametrů celé operace) než v období normalizačním. **V rámci tohoto narativu 60. let bylo město obětováno v zájmu lepšího života, který bude nastartován nepochybným ekonomickým růstem, jež přinese rozšíření těžby hnědého uhlí. Tento krok byl vnímán jako nezbytná nutnost v rámci budování „lepší“ pokrokové socialistické společnosti. Nakonec většina obyvatel se přece přestěhuje do nového Mostu, města s lepšími standardy občanské vybavenosti, které bude vyhovovat požadavkům „moderního“ života. V tomto ohledu byl starý Most špatným a zchátralým městem, do jehož obnovy již nemělo cenu investovat finanční prostředky (to se nedělo už od konce druhé světové války, zvláště po odsunu původního německého obyvatelstva). V tomto ohledu**

byl důležitý další ideologický aspekt, a to skutečnost, že starý Most byl prezentován jako město s „buržoazní minulostí“, které ovládali uhlobaroni, vykořisťující nebohé horníky, kteří žili v nesnesitelných podmínkách. Jak je patrné z filmových dokumentů, nový Most měl být místem, kde bude realizována myšlenka sociální rovnosti, podpořená faktem nového bydlení se všemi vymoženostmi občanské obslužnosti. V tomto ohledu komunistický režim zvolil jednoznačnou technokratickou mluvu (Poručíme větru, dešti) o ekonomické produktivitě a prosperitě „pro všechny“ obyvatele. Ekonomické aspekty se tak staly hlavní myšlenkou pro argumentaci neúprosne logiky čísel. V 70. a 80. letech se o likvidaci a výstavbě nového Mostu hovořilo jako o jednoznačném vítězství „pokrokových sil“ v boji za lepší zítřky. Celá akce včetně přenesení děkanského chrámu byla vnímána jako úspěch, který může obdivovat okolní svět. Kritické komentáře o tom, že zmizelo královské město Most, se pochopitelně v rámci oficiálního diskursu nevyskytovaly.

Proměna města

Od počátku 60. let do konce 80. let přispěla k zásadnímu vzestupu počtu obyvatel severočeských měst vedle přirozeného přírůstku populace taktéž značná migrace z jiných částí republiky, motivovaná hlavně ekonomickými důvody a přesídlováním obyvatel z obcí, které byly zlikvidovány kvůli těžbě hnědého uhlí. **Tvář těchto měst včetně Mostu se změnila k nepoznání. Města byla často velmi necitlivě zasažena koncepčně nepromyšlenou bytovou výstavbou, kdy bourání starých domů a výstavba nových byly pro zodpovědné orgány podstatně jednodušší. To byl také jeden z důvodů, jak do zdevastovaných severních Čech přilákat další pracovníky. Likvidace kulturního dědictví naší země se tak rozběhla na plné obrátky, kdy jí padly za oběť nejenom jednotlivé domy, ale i celé ulice, čtvrti, nebo dokonce města. Tím se měnila tvář severočeských měst, kterou pováleční osídlenci často převzali od svých německých předchůdců.**

Přesun kostela

Děkanský kostel Nanebevzetí Panny Marie byl původně raně gotickou bazilikou. V roce 1515, v důsledku velkého požáru, byl far-ní kostel zničen. V roce 1517 byl položen základní kámen kostela nového, jehož výstavbou byl pověřen Jakub Heilmann. Jeho zásluhou vyrostl architektonický skvost pozdní gotiky.

O zachování děkanského kostela v Mostě bylo rozhodnuto vládním usnesením č. 612 z 18. listopadu 1964. Na počátku se vycházelo ze dvou možných variant. Podle té první měl kostel zůstat na svém místě. Zachoval by se na uhelném pilíři a měla se provést nutná technická opatření. Toto řešení však bylo zavrženo. Další možností bylo kostel rozebrat a přemístit po částech, což by s velkou pravděpodobností znamenalo podstatné snížení památkové hodnoty. Nakonec padlo rozhodnutí, že kostel bude přemístěn celý, „po kolejích.“ Rozhodnutí o přesunu bylo schváleno usnesením předsednictva vlády ČSSR ze dne 17. ledna 1967 a znovu na zá-

kladě vypracované studie realizovatelnosti usnesením vlády ČSSR č. 48 ze dne 4. března 1970 a následujícím usnesením vlády ČSR č. 103 ze dne 12. května 1971.

Samotnému přesunu předcházela důkladná pětiletá příprava. Musel být například proveden pečlivý rozbor historických dokumentů o báňské činnosti v bezprostředním okolí kostela, v prostoru dopravní trasy i na místě, kam měl být kostel přemístěn. Na podzim roku 1975 byl kostel přesunut o necelý kilometr do prostoru, který byl ušetřen před těžbou. **Celá akce neměla ve své době ve světě obdoby a komunistický režim jí dokázal ideologicky náležitě využít, jak je vidět v několika filmových dokumentech 70. a 80. let z produkce Krátkého filmu Praha.** Hlavní skupinou, která z celé akce profitovala, byla politická elita, jež z přesunu děkanského chrámu udělala v 70. a 80. letech hlavní „mostecké téma“. **Oficiální publicistika poukazovala na záchranu kostela jako na akt zodpovědného přístupu státu ke kulturnímu dědictví.**

Narativ č. 1: Změny krajiny českých zemí v období socialismu v letech 1948–1989

Vývoj kulturní krajiny je dlouhodobým historickým procesem, do kterého zásadním způsobem vstoupilo čtyřicet let komunistického hospodaření. Přestože se často jednalo o intenzivní proměnu, je třeba připomenout, že i v tomto ohledu se v rámci vývoje české krajiny v letech 1948 až 1989 nezrcadlila pouze snaha o vytvoření beztřídní společnosti, ale mnohé krajinotvorné procesy, jako např. znárodnění půdy, scelování pozemků, zemědělské družstevnictví nebo vyliďňování venkova, odsun německého obyvatelstva, probíhaly již dávno před rokem 1948.

AKTIVITY K NARATIVU Č. 1:

1. Reflexe změny krajiny

Cíle: Zamyslet se nad proměnou české krajiny v období socialismu

Popis činnosti: Práce s textem v příloze. Zamyšlení nad otázkami

Otázky k textu:

- Jakým způsobem se proměnila za čtyřicet let komunistického hospodaření česká krajina?
- Bylo s ní zacházeno úsporně a ohleduplně?
- Braly se ohledy na potřeby „obyčejných lidí“?
- Byly veškeré zásahy do krajiny podřízeny pouze mocenským ekonomickým cílům?
- Byla krajina pouze bezostyšně devastována, nebo byla jinými zásahy nějak obohacena?
- Odehrával se tento proces pouze v bývalé ČSSR?

2. Prezentace dějin formou nonverbálního sdělení

Cíle: Zamyslet se nad obrazovou dokumentací ponechanou bez hlasového komentáře. Schopnost rozpoznat, co je na obrazovém materiálu k vidění. Učit se pozorovat.

Popis činnosti: Zhlédnutí krátké filmové ukázky. Zamyšlení nad otázkami.

Filmová ukázka ke zhlédnutí na YouTube:

Starý Most, Old city Most, Das Verschwundene Brux 1238–1982 (délka filmu 6:09 min)

Otázky po zhlédnutí filmu:

- Jaké město je na filmovém záznamu zachyceno? Znáte ho? Nachází se toto město na území ČR?
- Kdy byl podle vás tento filmový materiál vyroben?
- Jaké stavby jste na záznamu viděli? V jakém byly stavu?
- Rozeznáte jednotlivé architektonické styly?
- O jak staré město se jedná? Kdy mohlo být založeno?
- Proč je město demolováno?

Narativ č. 2: Vzpomínková kultura: jak na změny v severních Čechách v období socialismu vzpomínají obyčejní lidé

Přestože komunistická ideologie neustále zdůrazňovala důležitost oblasti severních Čech pro budování národního hospodářství a oceňovala tak pracovní úsilí osob zde žijících, ve skutečnosti tyto své obyvatele často odepsala. Zdravotní stav obyvatelstva žijícího na Mostecku byl před rokem 1989 alarmující ve smyslu výskytu některých onemocnění, která výrazně převyšovala celostátní průměr. Většina pamětníků, jejichž rozhovory jsou dostupné v odborné literatuře, se do severních Čech přistěhovala po druhé světové válce. Důvody jejich příchodu byly většinou existenční, nicméně si často k tomuto svému novému bydlišti vytvořili citový vztah a stali se z nich místí patrioti. Pracovní příležitosti a výhodná nabídka příležitostí k bydlení však byly často rozhodující. Noví obyvatelé severních Čech se mnohdy ocitli v kraji, který neznali, a museli se naučit žít v nových podmínkách, na které nebyli zvyklí. Severní Čechy se taktéž vyznačovaly značnou fluktuací osob. Mnozí nově příchozí se rozhodli v pohraničí dlouhodobě zůstat a na nové prostředí si postupně zvykli. Postupně se s ním začali ztotožňovat a začali ho vnímat jako svůj domov.

Metodická poznámka:

Pro moderní pojetí výuky školního dějepisu je důležitá forma interpretace historické látky, schopnost nazírat na ni z různých úhlů pohledu. To ve své podstatě znamená opustit víru v to, že data v sobě obsahují smysl a jejich uspořádání tento smysl objeví. Smysl do historického příběhu vkládáme my sami, a proto do něj vnášíme naše současné vnímání světa. Jednou z možností, jak studenty dovést k samostatnému uvažování o dějinách, může být využití metody orální (živé) historie v pedagogické praxi. Reprodukce „velkých (politických) dějin“ tak mohou být doplňovány osobními reflexemi, lokálními dějinami, obrazy dějin.

Metoda oral history ve výuce školního dějepisu pomáhá naplnit následující cíle:

1. Nenásilnou formou motivuje studenty ke studiu moderních dějin
2. Seznamuje studenty s problematikou moderních dějin i mimo rámec učebních plánů
3. Studenti mohou poznávat specifika regionálních dějin
4. Studenti si uvědomí rozdíl mezi kolektivní a individuální pamětí

AKTIVITA K NARATIVU Č. 2:

Noví obyvatelé v severních Čechách a jejich vztah k místu

Cíle: Zamyslet se nad osudem obyvatel, kteří se usadili v severočeském pohraničí v období po druhé světové válce. Zamyslet se nad jejich vztahem k novému místu jejich bydliště.

Popis činnosti: Práce s texty v příloze. Zamyšlení nad otázkami.

Otázky k textům:

- Z jakých důvodů se do severních Čech po druhé světové válce stěhovali noví obyvatelé?
- Jaký měli vztah ke svému novému bydlišti?
- Jak lidé posuzovali urbanistické zásahy v severočeských městech?
- Jaké pověsti se „těšily“ severní Čechy před rokem 1989?

Narativ č. 3:

Jazyk ideologie: jak komunistický režim oficiálně informoval o otázkách likvidace starého Mostu, přesunu děkanského chrámu

Ospravedlnění likvidace starého Mostu bylo podmíněno ekonomickým růstem ruku v ruce s ekonomickou soběstačností ČSSR, kterou mohlo zabezpečit pouze rozšíření těžby v severních Čechách. Město stálo těmto pro vládu důležitým cílům v cestě, a proto muselo zmizet. Most byl vnímán jako zchátralý a špinavý (což bylo do značné míry pravda), jako město zatížené buržoazní minulostí, kdežto nový Most byl popisován jako čisté město, které vyhoví všem nárokům pracujícího lidu.

AKTIVITY K NARATIVU Č. 3:

1. Porovnání celkové ztráty a zisku

Cíle: Zamyslet se nad smyslem těžby na Mostecku z ekonomického hlediska. Zamyslet se nad významem likvidace starého Mostu. Vyplatilo se to?

Popis činnosti: Práce s textem v příloze. Zamyšlení nad otázkami.

Otázky k textu:

- Vyplatila se z ekonomického hlediska likvidace starého Mostu?
- Je možno vyčíslit ztrátu kulturního dědictví?
- Byla tehdy jiná možnost?
- Jak posuzujete změnu hodnoty krajiny před těžbou a po ní?
- Najdeme ve světě podobný příklad likvidace středověkého města?
- Může množství vytěženého uhlí nahradit ztráty na kulturním dědictví?
- Je třeba dnešním generacím připomínat osud města Mostu jako memento, nebo se jednalo o historickou nevyhnutelnost?

Pro zajímavost:

Na internetové adrese <http://starymost.web2001.cz> je možné dohledat podrobné informace o konkrétních kalkulačních finančních nákladech spojených s likvidací starého Mostu, jsou zde uvedeny náklady spojené s výstavbou nového města a mnoho dalších zajímavých informací.

Na základě výpočtů byly zjištěny tyto údaje:

- náklady související s likvidací starého Mostu: 868 139 415 Kčs
- náklady na náhradní výstavbu za likvidovaný starý Most: 5 884 533 000 Kčs
- náklady na rekultivaci lomu Ležáky (předběžná kalkulace): 2 600 000 000 Kčs
- výnosy za prodej uhlí z vytěženého prostoru: 12 278 740 000 Kčs

Celá akce přinesla tento celkový zisk:

$12\,278\,740\,000 - (868\,139\,415 + 5\,884\,533\,000 + 2\,600\,000\,000) = 2\,926\,067\,585$ Kčs

(zdroj <http://starymost.web2001.cz>)

2. Děkanský chrám

Cíle: Seznámit se s názory obyvatel města na přesun děkanského chrámu. Zamyslet se nad přesunem jako takovým. Zamyslet se nad využitím přesunu chrámu v komunistické ideologii.

Popis činnosti: Zhlédnutí dokumentu. Práce s textem v příloze. Zamyšlení nad otázkami.

Dokument: Jak stěhovati kostel, Krátký film Praha 1967

Otázky k dokumentu, k textům:

- Jaký převládal v druhé polovině 60. let názor na přesun děkanského chrámu?
- Byl to podle vás pouze oficiální názor, nebo si to mysleli i „obyčejní obyvatelé města“ Mostu?

Metodická poznámka:

O likvidaci starého Mostu a přesunu děkanského chrámu existuje mnoho dobových dokumentů, které jsou ovšem z ideologického hlediska poplatné době, což nepochybně zvyšuje jejich atraktivitu pro využití v rámci samotného výukového procesu. Asi „nejzdařilejším“ dokumentem je **Přerod Mostecka** (Krátký film Praha 1977, dostupné na YouTube), kde jsou prezentovány všechny soudobé ideologické narativy týkající se likvidace starého Mostu. Dalším velmi zajímavým dokumentem, jenž mapuje „záchranné archeologické práce“, je dílo z roku 1969, **Město pod Hněvínem** (Krátký film Praha), ve kterém je možno zaznamenat mnoho „zajímavých“ myšlenek (např. „Město Most umírá kvůli uhlí... V 19. století vtrhnul do města průmysl a zničil poslední zbytky toho, co ještě zůstalo.“). Pro lepší názornost a vyváženost prezentovaných informací v rámci vyučovací hodiny lze doporučit konfrontaci dobových filmových materiálů s těmi současnými (např. pořad ČT **Na cestě – Po Mostecku**, 2008).

Narativ č. 4: Historická kontinuita: město Most včera a dnes

Lidé na Mostecku již téměř padesát let ustupují před energetickou potřebou zbylých částí naší země. Nový Most je městem postaveným doslova „z ničeho“ a je obrazem doby, ve kterém vznikal. Někdejší obyvatelé starého Mostu a zaniklých obcí dodnes vzpomínají na místa, kde vyrostli, s nostalgií, byť mnozí obyvatelé často do nového Mostu šli s nadšením, protože se vlastně stěhovali „do lepšího“. Na Mostecku bylo zbouráno více než tři sta obcí. Na místech někdejších dolů se dnes setkáváme s re-kultivovanou krajinou a mnozí se domnívají, že tato krajina může do budoucna představovat novou hodnotu ve smyslu jejího rekreačního využití. Dalo by se říci, že si obyvatelé Mostecku již zvykli. Jakou však mají do budoucna jistotu? Těžba uhlí nepochybně přináší v regionu mnoho pracovních příležitostí. Je však energetika opravdu „jedním ze základních parametrů života“? Technokratický přístup založený na přesvědčení, že člověk je absolutním pánem nad krajinou, se i po pětadvaceti letech po sametové revoluci ukazuje jako stále životaschopný, jak dokládají diskuse o možném prolomení stávajících těžebních limitů. Mostecko je „jednoduše“ místem, kde se střetává příroda se samotnou podstatou „důležitosti“ energetických potřeb naší země.

AKTIVITA K NARATIVU Č. 4:

Město Most dnes

Cíle: Zamyšlení se nad současnou situací na Mostecku. Bilance činnosti v krajině v období po druhé světové válce do roku 1989. Zamyšlení se nad otázkou životního prostředí.

Popis činnosti: Práce s textem v příloze. Zamyšlení nad otázkami.

Otázky k textům:

- Jak je dnes reflektována čtyřicetiletá éra komunistického hospodaření na Mostecku?
- Co soudíte o možném prolomení těžebních limitů?
- K jakým změnám došlo na Mostecku od převratu v roce 1989?
- Je energetická politika státu vždy na prvním místě, nebo ne?
- Přineslo by prolomení těžebních limitů kýženou ekonomickou prosperitu a za jakou cenu?

DOPORUČENÁ LITERATURA

KREJČÍ, V., *Most. Zánik historického města, výstavba nového města (z deníku architekta)*, Ústí nad Labem 2008

HÁJEK, P., *Jde pevně kupředu naše zem. Krajina českých zemí v období socialismu 1948–1980*, Malá Skála, Praha 2008

SPURNÝ, M., *Nejsou jako my. Česká společnost a menšiny v pohraničí (1945–1960)*, Antikomplex, Praha 2011

VANĚK, M., (ed.), *Obyčejní lidé...?! Pohled do života tzv. mlčící většiny. Životopisná vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence*, Academia, Praha 2009

Webové portály

Likvidace starého Mostu:

<http://starymost.web2001.cz>

Zaniklé obce a objekty po roce 1945:

<http://www.zanikleobce.cz>

DOKUMENTÁRNÍ FILMY

Most včera a zítra, Krátký film Praha 1985

Město pod Hněvínem, Krátký film Praha 1969

Přerod Mostecka, Krátký film Praha 1977

DVD *Procházka starým Mostem*, vydal: Jaroslav Hron 2008 (DVD obsahuje tři dokumenty Krátkého

filmu Praha: *Jak stěhovati kostel*, Krátký film Praha 1967, *Jak se stěhuje kostel*, Krátký film Praha 1988,

Přemístění chrámu, Krátký film Praha 1975)

Přidej se – zámek Jezeří, Česká televize 2010

Na cestě – Po Mostecku, Česká televize 2008

Expremiéři, Petr Pithart – Limity vládnutí, Česká televize 2014

PŘÍLOHA

NARATIV Č. 1:

ZMĚNY KRAJINY ČESKÝCH ZEMÍ V OBDOBÍ SOCIALISMU V LETECH 1948–1989

Česká socialistická krajina představovala jednu z podob evropské průmyslové krajiny. Většina klíčových krajinotvorných procesů (urbanizace, vylidňování venkova, scelování pozemků, znárodnování půdy, vytváření zemědělských družstev, účelové využívání historicky cenných staveb nebo militarizace krajiny) bezprostředně nesouvisela s aktuální politickou situací, ale s hlubokou společenskou změnou evropského měřítka – s nástupem industrialismu. Úpravy směřující k modernímu průmyslovému hospodaření s prostorem krajiny byly v době, kdy se komunistická strana ujala moci, zcela běžnou, samozřejmou součástí života bezmála všech obyvatel českých zemí. Vývoj po roce 1948, stále do značné míry ovlivňovaný následky druhé světové války (pokračujícím odstraňováním škod a problémy vyvolanými odsunem všech „nepřátel českého a slovenského národa“), v tomto směru zásadní změnu nepředstavoval. I nadále se krajinotvorné procesy ve svém základním pojetí nelišily od těch, které proměňovaly ostatní země střední a západní Evropy.

Socialistický ráz Čech, Moravy a Slezska neutvářely krajinné úpravy jako takové, ale jejich konkrétní provedení. Až na čestné výjimky se zásahy do krajiny, uskutečněné v letech 1948 až 1989, vyznačovaly neadekvátním, naddimenzovaným měřítkem i četností. Výmluvným a dodnes více než patrným dokladem tohoto přístupu jsou panelová sídliště, inspirovaná sovětskými urbanistickými modely a myšlenkami české meziválečné avantgardy, mnohé technické stavby nebo komplexy výrobních či zpracovatelských závodů nejrůznějších odvětví průmyslu i zemědělství.

Neméně výrazně se v krajině projevila dvojsměrnost totalitního myšlení. Na jedné straně omezování osobních práv a svobod, direktivní kolektivizace zemědělství či zbytnění ochrany státní hranice do podoby hraničního a zakázaného pásma, rozbíjející tradiční sociální prostředí velké části venkovských oblastí. Na straně druhé všudypřítomná nedůslednost – šlendrián, mající na svědomí nevyčíslitelné škody stejně jako záchranu nemalé části přírodního a kulturního dědictví, odsouzeného vyššími místy k zániku.

Charakter země v neposlední řadě dotvářela samotná úroveň jednotlivých zásahů. Nedostatečně odvedená práce a používání nevhodných či nekvalitních materiálů zaplnily krajinu v mnoha případech funkčně i esteticky problematickými úpravami, vyžadujícími navíc poměrně časté a nákladné rekonstrukce. Socialistické zásahy do krajiny českých zemí v letech 1948 až 1989 dohromady netvořily jednotný celek, vyznačující se pevným a na první pohled rozpoznatelným stylem. Zároveň však do značné míry odrážely proces vnímání a přijímání a šíření myšlenky socialismu. Jeho první fázi, probíhající přibližně od Vítězného února do počátku 60. let, charakterizovala krutost – bezohledné potlačování a následná likvidace téměř veškerých projevů individualismu ve prospěch blaha a štěstí kolektivu. Krutost provázela rozsáhlé znárodnování půdy, nedobrovolné scelování pozemků, kolektivizaci zemědělství stejně jako profanaci krajiny... Druhá fáze tohoto procesu, vymezená obdobím mezi 60. léty a listopadovými událostmi roku 1989, se vyznačovala povrchností: zploštěním původních záměrů do podoby prázdných frází ve prospěch růstu všeobecného hmotného „blahobytu“... Přes svou rozdílnost se oba tyto přístupy k utváření krajiny navzájem neoslabovaly, nediskreditovaly. Právě naopak. Zatímco výsledky „kruté“ urbanizace byly přijímány jako velké revoluční činy a v případě potřeby omlouvány velkorysým řečením o kácejícím se lese a létajících třískách, dílo té „povrchní“ bylo chápáno jako dokončení velkého socialistického úkolu a hmatatelný důkaz, že přes jiné poklesky a zaváhání je nastoupená cesta tou správnou.

Čtyři desetiletí reálného socialismu se do české krajiny vepsala velmi nejednoznačně. Rozhodnutí stranických funkcionářů měla za následek devastaci mnohých sídel a rozsáhlých oblastí (stavba sídlišť, těžba hnědého uhlí, industrializace, intenzifikace zemědělství, zřízení hraničních pásem), ale také vznik desítek chráněných krajinových oblastí, městských památkových rezervací... Krajina českých zemí se za vlády komunistického totalitního režimu ubírala přibližně stejnou ces-

tou jako většina zemí západní Evropy, avšak pomaleji a klopýtavě... Výsledkem tohoto způsobu hospodaření, do značné míry limitovaného materiálním a myšlenkovým zázemím zodpovědných institucí i konkrétních jedinců, byla krajina nesusoudě protkaná zásahy likvidačními, víceméně neškodnými i těmi hodnými obdivu...

Změnou politického režimu v závěru osmdesátých let 20. století vliv komunismu na krajinu citelně zeslábl. Zcela se však nevytratil. Téměř každý zásah do podoby českých zemí po listopadových událostech roku 1989 byl a stále je dědictvím éry budování socialismu ovlivňován...

NARATIV Č. 2:

VZPOMÍNKOVÁ KULTURA. JAK NA ZMĚNY V SEVERNÍCH ČECHÁCH V OBDOBÍ SOCIALISMU VZPOMÍNÁJÍ OBYČEJNÍ LIDÉ

a) Tady nebylo do čeho vrůstat. Tady bylo nutno odkládat. Každý tu byl nucen zřeknout se své osobitosti, protože pojednou nevěděl, co s ní. Někdo tak učinil docela rád. Ale lépe se dařilo tomu, kdo žádnou neměl. Přistěhovalci neměli a nemohli mít nějaký niterný vztah k tomu, co z dřívějšíka zbylo... Protože se tito noví lidé s tímto prostředím důvěrně nesžili, nemohli jim být inspirováni ani brzdění. Jako TABULA RASA nechali pak do svých bytostí vpisovat to, co bylo usmysleno a předem stanoveno jinde... Pohraničí začalo být zemí nikoho... Země nikoho?!

František Jedermann,
Ztracené dějiny (1985/1990),
převzato z časopisu *Dějiny a současnost*
č. 3, 2014, s. 8

Pozn.: Kniha *Verlorene Geschichte*, vydaná v roce 1985 v SRN pod jménem František Jedermann a přinášející obrazem i slovem svědectví o životě-neživotě těžce poraněného území. V roce 1990 vyšla kniha i u nás v původním českém znění pod názvem *Ztracené dějiny* a jako její autoři se představili filmař Josef Platz (fotografie), spisovatelka Eda Kriseová (úvod) a psychiatr Petr Příhoda.

b) Já jsem bydlel v Havířově, tam člověk nemohl jít ani do lesa, protože škrtl o větvičku a byl černej. Jelo se kolem Vítkovic a tam, ať to byl strom nebo barák, silnice, všechno bylo šedivé od prachu. To jsem říkal, tady

Navrácením konfiskovaných majetků bylo jejich vlastníkům umožněno četné stavební památky zrekonstruovat, a ve stejně nebývalém množství také zdevastovat... Současná krajina Čech, Moravy a Slezska je více než čímkoli jiným krajinou postkomunistickou. Krajinou, jež starý řád byl zavržen a nový ještě není znám, natož aby vstoupil v platnost. Krajinou neukotvenou, rozkolísanou, křehkou. Krajinou nacházející se na půli cest...

Pavel Hájek, *Jde pevně kupředu naše zem.*
Krajina českých zemí v období socialismu
1948–1989, s. 140–143

teda ne, tady určitě neskončím. Ale potom fotr nějak sehnal zaměstnání v Libkovicích a rodičům se povedlo přestěhovat se sem do Mostu, tak jsem šel za nimi. No, přesto bych řekl, že sice tan Staliňák i ty povrchové šachty tu dělaly pěkněj bordel, ale na Ostravsko to byla tak desetina. Ale možná že ne, usužuju jenom z toho, co jsem viděl, ono to asi o moc lepší nebylo.

ÚSD, COH, sbírka Rozhovory.
Rozhovor s Jaroslavem Škrabalem
vedl Zdeněk Doskočil, 26. 1. 2008

c) Já jsem toho odchodu (odchodu na sever Čech) litoval celý život. Ptal jsem se matky, proč prodávají barák tak rychle na té Moravě, že mohli aspoň deset let počkat a pak to prodat, kdyby tam nikdo nechtěl. Ale kdyby to měli ještě deset let, tak jsem šel zpátky, stoprocentně jsem šel zpátky. I kdybych tam měl dělat nevím co. Ale nakonec jsem se tady oženil, a jak už potom přijdou děti... Takže teď jsem doma asi tady, ale je to hodně složité, protože většinu života jsem prožil v Mostě. Ale na tu Moravu asi zapomenout nejde, tak když se člověk narodí a nějakých dvacet let tam žije... Já když tam přijedu, tak jsem pokaždé naměkko. Kdyby naši neprodali ten barák, tak bych se tam určitě vrátil.

ÚSD, COH, sbírka Rozhovory.
Rozhovor s Jaroslavem Škrabalem vedl
Zdeněk Doskočil, 26. 1. 2008

d) *Ne, ne, nikdy naši nelitovali (příchodu do Čech), spíš naopak, přišli z bídy, oni sem přišli opravdu z bídy, tady měli práci a měli možnost si vydělat. Těžko to asi takhle za ně můžu říct, ale já si myslím, že si tady zvykli, měli tady ten byt, tady byly ty děti a prostě v tomhle viděli ten smysl dalšího života. Já jsem neslyšel naše, že by řekli: Hele, já jdu zpátky. Ono vlastně jít do horšího, to asi ne.*

ÚSD, COH, sbírka Rozhovory.

Rozhovor s Josefem Křepelkou vedl

Zdeněk Doskočil, 26. 1. 2008

e) *No, starý most se mi strašně líbil. Já mám ještě dodneška starý fotky. Nový, no, králíkárny se mi moc nezamlouvaly, protože jsme tam bydleli, ale byl jsem hodně často ve starém Mostě a starý Most se mi zdál jako velice krásné město... Já mám procouraný opravdu všechno. Když se jelo od Prahy, tak Pražskou (ulicí) se přišlo na třetí náměstí, to byl vlastně autobusák, no a když se to vzalo nahoru těmi Fučíkovými sady kolem pivovaru seshora nad kostelem, nahore byly ty Sluneční lázně, tam byly ty svazarmovský hřištěta na Chomutovské (ulici), takže tam se dalo všude chodit. Druhé náměstí bylo vlastně trhové, tak tam to byla paráda včetně kašny. První náměstí bylo to samé... Uličky z toho ven, Václavské náměstí třeba, to už dnes moře Mostečáků ani neví, kde bylo, to byl ten trojúhelníček, když se jelo z SHD na nádraží. Tam byl kostelík, nějaké archeologické nálezy tam našli pěkné, já jsem s těma klukama kamarádil, co tam kopali, našli tam nějaké nádoby provrzané a nevěděli čím a bylo to z roku jedna dvě... Prošel jsem prostě ten Most, když jsem ho boural, tak když jsem viděl, že uprostřed byly i malé zahrádečky, které měli lidi na těch dvorečcích mezi těmi baráky, říkám, líbilo se mi to jako město. Navíc nemám rád města na rovině. Tohle bylo přeci jenom v členitém terénu, takže to město bylo vidět. Jako takové se mi teda hrozně líbilo.*

ÚSD, COH, sbírka Rozhovory.

Rozhovor s Josefem Křepelkou vedl

Zdeněk Doskočil, 26. 1. 2008

f) *Já to neumím úplně posoudit, jestli tomu městu komunisti uškodili, protože samozřejmě spousta lidí je s tím spokojená, ti co bydleli v těch starejch barácích, kde byly třeba vlhký sklepy...*

Tohle je těžký prostě... Já bych řekl, že každý systém má něco do sebe, něco k lepšímu a něco k horšímu... Pravda je ale ta, že oni komunisti, když tam prostě z pekaře udělají předsedu partaje, no tak on bude rozhodovat o něčem, o čem nic neví. Prostě nebyli tam místy odborníci. Takže si myslím, že tam se udělaly chyby. Ale byly některé věci zase dobře... Každý si nemohl postavit barák. V té době to asi ani jinak nešlo než postavit tyhlety králíkárny (paneláky), v kterých dnes bydlíme všichni.

Já si myslím, že komunisté městu uškodili... Dneska každý řekne paneláky, nic moc... já vím, že to bylo řešení. Bylo potřeba otevřít tady šachty. Bylo potřeba obsadit elektrárnu lidmi, tak se pro ně muselo udělat bydlení... Vtrhla sem spousta zlatokopů, stejně jako v pětáctýřicátém, protože tu byla vyhlídka okamžitého nebo v maximálně krátké době získání bytu a slušných zdravotních podmínek. Tak se tu nasekaly paneláky, který jsou dneska už dávno odžity... Tyhle věci uškodily nejenom vzhledu města, ale i společenskému ruchu, protože sem vtrhli společně s těmi kvalifikovanými lidmi na těch elektrárnách, což byly většinou středoškoláci a vysokoškoláci, naprosto nekvalifikovaný lidi, který jak přišli z práce, tak se vozrali, poprali, udělali někde nějakou paseku a zase šli ráno do práce a to byl jejich život. Dodneška tady řada z nich přetrvává, protože s tímhle se sem zase natáhli ti další, taková ti, co se nalepí na tuhle vrstvu, tak se tady rozšířily takový živly.

Obyčejní lidé...?!

Pohled do života tzv. mlčící většiny.

Životopisná vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence,

Miroslav Vaněk (ed.), s. 74–76

NARATIV Č. 3: JAZYK IDEOLOGIE. JAK KOMUNISTICKÝ REŽIM OFICIÁLNĚ INFORMOVAL O OTÁZKÁCH LIKVIDACE STARÉHO MOSTU, PŘESUNU DĚKANSKÉHO CHRÁMU

1. Aktivita: Porovnání celkové ztráty a zisku

Těch pár tun uhlí co se tam vytěžilo, mluví se o nějakých šedesáti milionech tun, ale šedesát milionů tun, to je prdka, když se to vezme na to, co komunisté zničili. To nemohlo to uhlí v životě zaplatit. Ona to byl pěkná sloj, chraň bůh, ale myslím si, že všude okolo dodneška vlastně ještě sloje jsou a že tam mohla vydržet. Léta tam mohla vydržet. Já jsem ten celý starý Most vlastně boural, já jsem ty sutě vozil pod koleje na šachtu. Já bych řekl, že to nic příjemného nebylo. Strašně mně bylo líto těch krásnejch baráků. Ale samozřejmě, asi dvacet nebo třicet let se do toho neinvestovalo, nebyla kanalizace udržovaná, protože už počítali s tím, že ho jednou zbourají, tak moře let se tam nedělala údržba, jenom se to tak jako flikovalo. Já bych řekl, že většina lidí s tím nesouhlasila. Určitě ne. Většina nadávala. Normální lidi určitě nemohli souhlasit, že se bourá starý Most, protože ten nový to nemohl v životě obsáhnout. Město jako takové má svůj život. To znamená, jsou tam krámky, hospody, má to svá zákoutí, jsou tam kostely, kláštery a co já vím. Prostě mělo to to svoje klima, ale tenhle nový Most nemá nic. To, co postavili za to, s městem nemá nic společného. To je hromada ubytoven, to jsou prostě krabice naskládány, aby se bydlelo. Jsou to ubytovny, vyloženě ubytovny, to s městem nemá nic společného.

ÚSD, COH, sbírka Rozhovory.
Rozhovor s Josefem Křepelkou vedl
Zdeněk Doskočil, 26. 1. 2008

2. Aktivita: Děkanský chrám

Setkáváme se s názory, a také se nás lidé ptají, nabízejí svojí pomoc s likvidací starého Mostu i při likvidaci samotného děkanského chrámu. Jsou tedy občané, kteří nemají zájem na jeho zachování a jeho přestěhování. Na druhé straně je ovšem vrstva obyvatel, ve které je, řekl bych, soustředěna převážně vrstva naší inteligence, kteří chtějí tuto kulturní památku zachovat a veškerý tlak, který vyvíjí na nás, je v tom směru, abychom u centrálních orgánů zajistili přesunutí kostela.

Miroslav Flajšer, předseda MNV Most

Názor ministerstva hornictví, je ten, že zda se má kostel zlikvidovat, náleží resortu ministerstva školství a kultury... Co se týče mě osobně, já se domnívám, jako občan tady můžu říct, že se mi ten kostel vyloženě líbí, a byl bych nerad, kdyby se do toho pustily bagry... byl rád, kdyby to dopadlo tak, aby byl kostel přesunut.

Otakar Novák, tajemník vládní komise

Já bych rád slyšel nějakého vážného člověka v Československu, který by řekl, že tato vynikající, jedinečná památka má být zbořena, to se asi neodvází tvrdit nikdo.

prof. Dr. V. V. Štech

NARATIV Č. 4: HISTORICKÁ KONTINUITA, MĚSTO MOST VČERA A DNES

a) ... občané žili v obcích, ve kterých byla stavební uzávěra, ty obce chátraly a oni nevěděli, jestli se za rok, nebo za deset let, nebo za padesát let budou muset stěhovat. Nemohli si ani opravit své domky, ... tenkrát jsme se museli rozhodnout (jestli těžít, nebo netěžít) ..., a protože ta krajina už dostala tak zabrat, tak jsme se rozhodli, že dáme jistotu těm lidem, kteří tady ještě zůstali.

Petr Pithart, expremiér,
pořad České televize *Expremiéři*,
téma prolomení těžebních limitů

b) Po převratu v listopadu 89 se veřejné mínění v několika průzkumech po sobě shodlo, že největším problémem je životní prostředí. A my jsme se záhy dohodli, že tady se musí něco stát ... my jsme neviděli jen zničenou krajinu, my jsme viděli upadající lidská sídla a beznadějně lidi. Takže my jsme udělali dvě věci, stanovení limitů těžby a za druhé, začalo velkorysé odsířování elektráren ... Teď po tolika letech si říkám, měli jsme docela dobrý čuch. Nálada pro životní prostředí je pryč, všechno rozhodují peníze a my jsme udělali dobře, že jsme si tenkrát pospíšili.

Petr Pithart, expremiér,
pořad České televize *Expremiéři*,
téma prolomení těžebních limitů

c) Toto rozhodnutí zasáhlo ve svém druhotném důsledku energetiku, je bezesporu, že energetika je jedním ze základních parametrů života a tyto parametry do toho dány nebyly ... všichni brali jako samozřejmé, že vláda neochromí svojí vlastní energetiku tím, že si zamezí přístupy k vlastním základním energetickým zdrojům.

Rudolf Junk, předseda OHK Most,
pořad České televize *Expremiéři*

d) ... je to krajina, která se blíží již té přírodě, ta generace, která přijde po nás, už to nebude vnímat, že se to přetvořilo, vezme to jako svojí krajinu.

Rudolf Junk, předseda OHK Most,
pořad České televize *Expremiéři*

e) Jestli něčemu komunisti prospěli, tak jenom zkáze. Nic dobrého neudělali. Starý Most zbourali. Teď se děje to samé s těmi Černicemi s Horním Jiřetínem. Oni zbourali Dolní Jiřetín a co? Jsou tam jezera rybníky, loví se tam ryby, silnice a nic. A chtějí bourat další... Tady mají takový blbý kecy v novinách, že Kopisty musely ustoupit těžbě. Oni zbourali Kopisty a postavili tam nový závod Ležáky. Na tom místě té vesnice. Proč to bourali? Proč bouraly Bylany? Tam je dnes sklad zeleniny. Tam je betonárka pozemních staveb, opravna pásů, ale vesnici zbourali. Co ještě dál zbourali? Hořany. Tam nikdo nikdy nehráb. Zbourali Alberchtice, že to je jenom ochranné pásmo. Přitom to bylo za tratí. To je daleko i teď. Tak proč to bourali? Proč bourali Komořany. Teď je tam dálnice postavená skrz vesnici, ale vesnice mohla stát, když se to vezme kolem a kolem. Vesnice zbourali úplně zbytečně a k ničemu. Jenom že se bouralo. To už chtěli zbourat Strupčice, Havraň. Tam už byla stavební uzávěra, že je budou bourat. Tam nějaké uhlí je taky, ale tam šachty nikdy nebyly, tak tam to uhlí může ještě být. Kopisty, zrovna tak ten starý Most. Ten bourat nemuseli. To si myslím, že ne. To mohlo zůstat.

ÚSD, COH, sbírka Rozhovory.
Rozhovor s Josefem Křepelkou vedl
Zdeněk Doskočil, 26. 1. 2008